

VƏTƏNÇİLİK ƏXLAQI VƏ MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN TƏCƏSSÜMÜ

Qarşında şair, publisist Elçin İsgəndərzadənin V cildde "Əsərləri" var. Bu toplular şairin uzun illər ərzində ərsəyə gətirdiyi ədəbi-bədii varidatıdır. Bu yaradıcılıq nümunələrinin hər biri ayrılıqda və küll halında onun ədəbiyyata gəlişini izləmək, ədəbi mühitdə yerini, Azərbaycanlıq məfkürəsinin daşıyıcısı olduğunu bilmək və xarakterini duymaq, bədii obrazını görmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Əsərlərinin tərtibi, bir araya gəlməsi, hansı prinsipə, xronoloji ardıcılıqla, üslub və formayla, məntiqli hazırlanması və yerləşdirilməsinin özü də yaradıcılığa ciddi yanaşmasının meyarıdır. Bu mənada Elçin İsgəndərzadənin ədəbi cəmiyyətə təqdim etdiyi yaradıcılıq məhsulları - "Bəşlik" müəllifin ədəbiyyat tariximizə layiqli töhfəsidir.

Şairin I cildde yer alan şeirləri, qəlbində boy göstərən poetik cürcətilər təkli doğulan fikirlərinin gətirdikcə böyüyüb, qol-qanad atmasına bənzəyir. Mövzularına gəlincə, sanıram ki, bunlar şairin düşüncəsinə ağı bulduqları qoparaq səpələnən çiçəklər kimidi: ciddi, xarakterik, rəngarəng mövzuların yaratdığı esrərəngiz bir tablo təmsilindədir. Müəllifin həyat pəncərəsindən seyr etdiyi bu ecazkar tabloda görüb-duyduqları sənət möcüzələrinin əksi, təsvirlidir. Bu bənzətməni düşüncədə doğuran da şairin poetik aləminə özü kimi, Elçinşayağı yanaşmamdır, onun "Pəncərə möcüzəsi"dir.

O şəxsədə ki istedad var (fərqi yoxdur, nəyə və hansı sahəyə) o, işi çevriləcək, təkəkkürünün yoluna-izinə düşəcək, amalını aydın göstərəcək. İllər öncə unudulmaz şair, təpədən-dırnağa millü ruhun qanadlarından keçmişdən gələcəyə yol çəkmiş Məmməd Araz Elçini bədii sözün içində görübse və: "Mən sizlərə, həm də Elçinə bildirmək istəyirəm ki, onun "Bəxt ulduzu çoxdan doğub və bədii çağdaş şeirimizin bəxti də onda gətirib ki, Elçin kimi yeni-yeni istedadlar, təzə-təzə poetik nəfəslər ədəbiyyatımıza gəlməkdədir", - deyibse bu, şairin yaradıcı ruhuna, təkəkkürünə, poetik düşüncəsinə ümid, inamıdır. E.İsgəndərzadənin də gerçəkəndən bəxti gətirib ki, M.Araz kimi poeziya nəhəngi sözün rənglərini duyan, sözlə oynayan, sözü ruhunda göyərdən qarabağlı balasını ədəbiyyat nəhrinin içində görüb və onu etiraf edib. Çox zaman deyirlər ki, yazıçılar öz həyatını və görüb-bildiklərini yazır. Əlbəttə, yaşadığı həyatı bədii təkəkkürünün işığında görə bil-məyendən nə yazıçı, nə şair... İnsan dünyaya öz həyatının içindən yol gedir. Bu yollarda onun yaşadığı cəmiyyətin yaşadığı qanadları, qidalanır, nəfəs alır, onunla səsləşir, rəngləşir.

Söz də, fikir də elə doğulmuşdun Elçinin könlündən, dilindən yapışmış, birgə boy atıb böyüyüblər. Kamala çatanda söz onun düşüncəsindən, ruhundan işıq təkli saçılıb, ətrafını nura qərq edib... Şair qaradaşını pəncərədən üzü o yana gördüklərinə, "Pəncərə möcüzəsi"nin qüdrətinə heyretinə bildirib. Pəncərədən göz qoyduğu, izlədiyi həyat şairin bədii yaddaşından görünən bir panoramadır. Şair bizi o panoramada sözlə, rənglə çəkmiş təbiət, insan portretlərini göstərir... Hər gələn yaz insanəni ruhi rəq, istək, könlünə bir qaynaqlıq gətirir. Amma Elçinin neçə illərdi gələn yazı bu bəxtiyarlıqdan çox uzaqdır. Onçun da yazır ki, "Ürəyimdə hələ dərdədir gül açan, Novruzgüllün mənim kimi bağrı qan. Xəribülbul, qovuşarıq bəs haçan, Qarabağ bizsiz gəlir, bu yaz da..." Dərd məlum, ağrı-acılar da ki sızılıtlı...

Şairin heyreti - "Körpə təbəssümü", "Qəbirli çiçək arası", "Sevdalı gillənər yarpağı", "Qızılgül ləçayinə yazılmış duyğular"ı... qəlbini pıçıldandı. Gənclik coşqusu ilə sellənən pıçıldandı... Bu səsdə, bu rəngdə o qəddər füsunkarlıq var ki! Amma onların hamısı ürəkəcan, qəlb oxşayan deyil ki! Dərdin acısından həyatı ağrıyan şairin içdən qırıqlığı da vaxt-bəvaxt söz-söz yandırır-yaxır onu. Şairin "Qarabağa bizsiz gəlir bu yaz da", "Qanlı şeir", "Qaranlıq, zülmət, qan və qaçqınlıq", "Haray, Malibəylim, haray!" şeirləri belə bir nisqilli ovqatın içində doğulub: "Ürək qanlı bir çiçək, könlü sınıq bir şüşə. Ümidin qolları bağlı, bütün yolları bağlı..."; "... haraya baxırsan zülmət, haraya baxırsan qaranlıq, qaranlıq, zülmət, qan və qaçqınlıq - Ehey!.. haradasınız, Ehey!.. İnsanlıq..."; "Qumlu dəre qumun göyə sovurub, Üçbulağın suyu axmır, don vurub, Əylis Meşən yanib-yanıb qovrulub, - Haray, Malibəylim, haray!!!" misralarını içini sarmış alovunun üstüsünü, gözlemlərindən leysan təkli axan göz yaşlarının əksi, nişanıdır...

Amma şair yerinin, yurduunun bütöv vətəndaşlığı axı... Dünya da ki, dərddir, sevincləri, çətinlik və ezab

həyat hadisələrinin təsviri, ədəbi şəxsiyyətlərin mənəvi gözəlliklərinə bir aşıq baxışları və müasir şeir ruhunda, havasında həzin-həzin, şirinşirin oxunan nağıllardır...

Ağlama, Ana Vətən, sən hönkürüb ağlasan daş üstündə su yancaq. Sən ağlasan Məmməd Araz yuxusundan oyanacaq...

("Məmməd Araz qayası")

Gecələr Ay uçub gəlir ruzigar qoxusuna. Gecələr nar ağacları girir Toğrulun yuxusuna...

("Üfudə qırmızı Günəş")

Bu gecə Aya baxdım, Ay mənəndə sığır saxlayır. Bilirsənmi, Bakıda bir məzarlıqda baş daşının üstündə Xarıbülbul hönkür-hönkür ağlayır.

("Şahmar Şikəstəsi")

İsık gölün sularında Ay çimər gecəyari Hardasa Qurd ulayır üzü göylərə sarı...

("Turan savaşıncısının nəğmələri")

Nağılların dili həm yürəkdi, həm də cəlbədedi. Nağıl havasında doğulan bu bədii nümunələrdən də göründüyü kimi, bütün Turan ellərini gözünün önünə alan şair poetik sö-

zünün qüdrətlə bir-birindən fərqli, yeni düşüncədən boy göstərən mövzularını məhərtlə yarada, canlandırabilib...

Kitabın III cildində yaradıcılığının digər qolu olan məqalələrini, öz sözlər, rəylər yer alıb. On sən yerinə Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun "Ümidin qanadlarında" Sözü gerçəkəndən Elçin İsgəndərzadənin yaradıcılığında insani həyata bağlayan ümidin işığını, onun həyatı adamlarına güclü təsirini on gündüyündən düşüncələrini də bu inamın üstündə kökləyib. Özü də şairə yazdığı müdrikane formada oxucusuna, hamıya, hər kəsə ünvanlayıb. Bədəhətən deyilən nəsihətəməlik fikirlər minilliklərdən üzü bu yana zamanların sınağından çıxıb. Bəlkə də şair əvvəlcə özü bunları həyatının sınağından çıxarıb, sonra da əminliklə Elçinin kitabına yazdığı giriş sözüne gətirib: "Göylərə ümidlə bax, göy kimi geniş olarsan. Torpağa ümidlə bax, yer kimi bərkətli olarsan, səhərə, Günəşə ümidlə bax, səherin xeyirliyə açılar, suya ümidlə bax, taleyin su kimi dumduru olar, çəməne ümidlə bax, çiçək kimi açıl-saçıl, dünyanın özü qəddər böyü, ucal, yaşa, yarat!" Əslində Z.Yaqubun bu hikmətləri Elçin müəlliminin ruhundan gələn, sözünün mayasından cürcərək boy atan, şəxələnen köklü-köməclik bir ümid ağacı kimi illərdi bədii yaradıcılığının ideya və məzmununda ifadə olunub. Başqa sözlə, Elçin İsgəndərzadənin bütün yaradıcılığı, o cümlədən məqalələri böyük bir sevginin işığında doğulub. Zəlimxan Yaqubun bu fikirləri də Elçinin yaradıcılığına böyük inamdan, etimaddan doğub: "Onun qələmi yazır, əli işləyir, ürəyi döyünür. Hər üç ilahi varlıq Tanrı töhfəsi şairin bütövlüyünü yaradır. Vətənin müqəddəsliyindən söz açanda da, şeirlərini qürbətə uçuranda da..."

Bu məqalələrin özü də çox istiqamətli. Müxtəlif janrlarda yazılmış əsərlərə bir ədəbiyyatşünas baxışı, ideya-bədii xususiyətlərinin açılması, tədqiqi, geniş ictimaiyyətə möhtəşemliklə təqdim olunması müəllifin elmi, bədii imkanlarından xəbər verir. Bunlar ona Tanrıdan verilən qabiliyyətin, bacarığın təzahürüdürsə, başqa bir tərəfdən, elmi-ədəbi potensialı ilə yanaşı, pedaqoji fəaliyyətində qazandıqı uzun illərin təcrübəsi ilə bağlıdır. Müəllif III cildin ilk yazısı olan - "Ömür və peşə idealı"nda bu fikrinə aydınlıq gətirir: "Tanrımanın lütfü ilə layiq ola bildiyim az-cox nə qəddər uğurlarım varsa, onlar müəllimlik adım, müəllimlik peşəmə, müəllimlik fəaliyyətim və müəllimlik ləyaqətim ilə bağlıdır". Bəli, bə-

tün sahələrin sənətkarlarını yetişdirən müəllimdir. Odur ki, müəllimin digər istiqamətdə bacarığı, istedadının bəhrəsi olan mükəmməlliyəti öyrədənün uğurudur.

Elçin İsgəndərzadə mövzu seçməndə həm azaddı, həm də çəkilmiş söz sərrafıdır. Onun elmi-nəzəri, bədii-publisist baxışları Azərbaycan ictimai fikrində, eləcə də dünya cəmiyyətində ədəbi-mədəni hadisədir. Tarixi-ədəbi şəxsiyyətlər, onların dünyəvi mahiyyət kəsb edən yaradıcılıqları təkəkkürünün işığında çox dolğun və aydın görünür. Və burada mənə xoş gələn bir cəhət də odur ki, beynəlxalq aləmdə elmi-ədəbi-mədəni əlaqələrimizin bütün bağları sanki Elçin İsgəndərzadənin qurduğu yaradıcı münasibətlərdən keçir. Bu, o deməkdir ki, Elçin müəllim beynəlxalq səviyyədə yetişmiş, tanınmış ədəbi-ictimai xadimdir. O mənada ki, E.İsgəndərzadə bu gün Azərbaycan elmini, mədəniyyətini ədəbiyyatını sərhədlərimizdən uzaqlara daşıyan, təbliğ-təqdir edən canlı körpüdür. Haqqında fikirlərini bölüşdüyüm bu cildde də onun yaradıcılıq nümunələri çoxşaxəli, coxçəşidli və rəngarəngdir. Məqalələrində əsasən Azərbaycan ədəbi mühitində

dıcılıq vərdişini o qəddər bədii dəqiqliklə, doğmalıq və məhrəmliliklə təqdim edir ki, həməndə yazıncının gözümlərinin qarşısında Elçinin zəhmətkeş, işgüzar, mənəvi zənginliyi ilə cızdığı portreti canlanır. Necə olur bal arısı? Qərib müəllim bunu obrazlı, həm də sadə deyir: "Uzağa uçan arının balı daha təbii, daha keyfiyyətlidir, mənəbəyin özəlliyinə daha sədəqətli olur. Çəmənlər geniş, çiçəklər növbənöv. Hər çiçəklə səmimi, doğru təmas ortalığa təmiz, təbii məhsul qoyur..." Bəs söz anı hansı keyfiyyətləri ilə fərqlənir: "Şirin bilib qəbul etdiyimiz o məhsulda hər çiçəyin tami, acılı-şirini yaşayış tərzidir. Lap sözlə adamların - söz arılarının hasilə gətirdiyi sevincli, kədərli, ümidli sətirlər, misralar kimi, O, uzağa uçan, çox gəzən, çox görən, haçal yollar yoran, ağlayanla gülənini fərqiyyə varan söz arıları kimidir. Qanadlarına güvənən, sirdən şirə çək-mək qabiliyyətinin dərinliyinə enən yazarlardan biri (bəlkə də birincisi) şair Elçin İsgəndərzadədir".

Bu cildde müəllifin müsahibələri, esselər və çevirmələri toplanıb. Mən bu yazılarda yaradıcı insanın mənəvi aləminə açılan bir qapı təmsilində baxıram. Müəllifin səmimiyyətini, yaradıcılıq diapazonunun meyarını, həyat və sənət haqqında düşüncələrinin işıq təkli cəmiyyətə saçmasını da ədəbi-bədii yaradıcılığının bu janrında daha aydın görür və duyuram. Həm də müəllifin sözündə-fikrində azad, sərbəst olması, həqiqi ədəbiyyata, gerçəkliyə tapınması bu istiqamətdə ciddi yanaşmamı reallaşdırıb. Həyat hadisələrinin və müşahidələrinin diktesi ilə yazılan əsərlərdə təbii ki, bu qeyd etdiklərim öz yerindədir. Elçin müəllimin çığırdan başlayaraq böyük yola çıxardığı yaradıcılığında yalan, boğazdan yuxarı deyilən sözlə və təsvirə rast gəlməzsən. O, özünün həyat müşahidələri, bədii düşüncəsi, təkəkkürü ilə həqiqi mənada əsl həyat və ədəbiyyat adamıdır. Doğulduğu Şuşadan Azərbaycana, bütün dünyaya açıq gözələ baxmağı bacaran, təkəkkürün yoluna saldıqı işıqda böyük bir eşqlə, yanar üreklə sanki nəfəs dərmədən yazıb-yaratmağa təşnə olan bir ədəbi bəxtiyətdir. Bu müsahibələrə nəzər yetirdikcə fikirləşirdim, görəsən çoxlarını onulla həmsöhbət olmağa, fikirlərini bölüşməyə, həyatı, yaradıcılığı ilə bağlı nələrişə öyrənməyə cəlb edən nədir... Mən bunların cavabını onun əsərlərindən, həm də geniş mənada ədəbi fəaliyyətinə açdıqı pəncərədən görüb-duydum...

Elçinin məqalələrində mövzularına qəribə bir bağlılıq, doğmalıq var. Lirizm bu yazılarda ruhuna hopub. Nostalji düşüncələri, xatirələri, humanizmə söykənən gerçəkliyi - adamları, hadisələri zərrəbin incəliyi ilə, həm də az sözlə xarakterizə etməsi şəxsən mənə rəğbət doğurdu. Şair, publisistin təbii tələbi əhatə edən təbiət kimi safdır, o, hər yaşın qayğısından, dağları, düzləri örtən bambəyaz qardan, qırmızı Günəşin şəfəqlərini saçandan sonra təzələnen təbiət kimi daim durulur, saflaşır. Bu qəddər ədəbi məhsul da bu saflığın mayasından yaranır, meydana gəlir. O, həyatda olduğu kimi sənətdə də hamıya, hər kəsə, yaradıcı aləminə etibarlıdır. Təhsil aldığı doğma Texniki Universitetinə, müəllimlərinə, onların simasında bütün insanlara, ümumən insanlığa sədəqətli və özünün həyatını, yaradıcılığını bu doğmalığın içində yaşayır. Onun məqalələrində, bütövlükdə yaradıcılığında bir Elçin İsgəndərzadə obrazı görünür. Doğru olan, təbii görünən də insanın öz obrazını özü yaratmasıdır. Elçin müəllimin müsahibələrində oxuduğum fikirlər mənə heyretləndirir: "Mənim içimdə mənəndə çox Xudu Məmmədov var", "Qazandıqı ən böyük titulum türklüyümdür", "Mənim yaradıcılığımın simvolu Xarıbülbuldür"...

Mənə görə ədəbi yaradıcılıqda qeyri-ciddi janr (sərbəst) hesab edilən esse insana özünü tam ifadə etməsinə yanaşı, qəhrəmanını görüdü, duyduğu, sevdiyi kimi təsvirə geniş imkan verir. Burada düşüncələrinlə baş-başaşan. Mövzunu duyduğun, yaşadığın kimi təsvirə-təqdimə imkan var. Təbii ki, obyektə, şəxsiyyətə yanaşma özünün mənəvi duyğularını, ictimai dəyərləri ilə əhəng təşkil edəndə daha təsiredici olur, cazibəli səslənir. Bu, bəzən bir şeirdən, mənzerədən, qədim eşyanın

yaratdığı heyrdəndən, aşıqın məşuqə bir baxışından lirik "mən" in bəmbəyaz düşüncələrindən yaranı bilər. Bax belə: "Biz hamımız uşaqlıq adlı məmləkətdən gəlmişik, deyirdi Anton Pavloviç Çexov. Mən də uşaqlıq adlı məmləkətdən gəlmişəm. Gözümü açıb, gələn duvaqlı ağaclar, pənbə buludlar, xınlı dağlar görmüşəm. Mənim göz açıb gördüyüm dağlar Şuşa dağlarıdır. Şuşa dağları..." Şuşanın dağları başı dumanlı... Mən uşaqlıqda rəsm çəkməmişəm, dağlara baxıb şeir qoşmamışam. Şeir yazmışam, yazmağa əlim gəlmir. Qələm sözlə baxmır. Şuşa dağlarının rəsinin şeirini qoşmuşam bəlkə. Mənim ilk şeirim Şuşa dağlarıdır..." ("Şeirlərin rəsmləri, rəsmlərin şeirləri")

Şair Elçin İsgəndərzadənin çevirmələri, onun dünya ədəbiyyatına marağı, sevgisi, mütaləsi, eyni zamanda yaradıcılığının bir mükəmməl qanadı olan tərcümə zəhmətinə ciddiyyət və məsuliyyətlə yanaşdığına göstərir. Müəllifin F.Q.Lorka, O.Süleymanov, P.Tilman, D.Selan, F.Nacı, L.Araçon, A.Miso, A.Baqriana və başqa şairlərdən etdiyi tərcümələri əsa dilimizdə yazılmış kimi çox rahat oxunur, həyat nəğmələri kimi ruha qalır. Bunlar həm də ədəbiyyatların bir-birinə yaxınlaşmasını, doğmalaşmasını göstərir. Elçin bu sahədə də bir ədəbiyyat yaradır.

Bəşliyin sonuncu, V cildinə "Haqqında yazılanlar və deyilənlər" daxil edilmişdir. Əsərlərindən və şəxsiyyətdən bəhs edən məqalələr, deyilən fikirlər, şəhinə, şənina, özəl gününə həsr edilmiş şeirlər və poemalar ədəbiyyatımızın düşüncə bəyini, yorulmaz yolçusu və nəhayət, türk dünyasının görkəmli ədəbiyyat adamı Elçin İsgəndərzadəni hər birimizə bir ziyalı, vətəndaş kimi də bağlayır.

Kitaba istedadlı alim, ədəbiyyatşünas Azər Turanın yazdığı "Ön söz də bir başqa ağrıya, ovqata köklədi məni. Azər fəvqəl bir düşüncə, duyğusalıqla, əsl azərbaycanlı məfkürəsilə yanaşıb Elçinin mənəvi, yaradıcı aləminə. Onun haqqında sözü, fikri bütönlükdə müəllifin iç qatında ağrıyan, onu sızıldan dərddənə, kədərinə məhrəmlilik ifadə edir: "İçərimdə bir Xarıbülbul səksənir. Bu, Elçin İsgəndərzadədir. Kədərli və günahsız varlığından, şeirlərindən və bir də nakam şair dostum Faiqın kitabını nəşr edib, onun Qarabağ qüssələrindən çatlamaq üreyindən, ruhunu qaralayıb Azərbaycana miras buraxmağından bunu bilərəm... Elçin bəyi tanımağa nə var ki... Göydəki buludlar kimi, yerdəki kədərli kimi..."

Mən həm bu cildə, ümumən də Elçin İsgəndərzadənin yaradıcılığının, əsərlərinin bələdçiliyi ilə ədəbiyyat dünyasına etdiyi ədəbi ekskursu bitirmək məqsədində yazıçı Qərib Mehdiyin şairə həsr etdiyi "Niyyə seçdin dağ olmağı?...". Şeirine-ritorik sualına da münasibətini təqdim edir. Bir oxucu kimi mənəm də marağımdadır: Elçin İsgəndərzadə "niyyə seçdi dağ olmağı?...". Zənnimcə şairin, vətən oğlunun yaradıcılığının mayasından gələn, həyatı boyu da istedadlı zəhmətlinin birgəliyindən yaranmış ədəbi irsinin ideyası, bir şəxsiyyət olaraq insansevərliyi, xeyirxahlığı, nəhayət, mənəvi aləminin ən ümdə göstəricisi-dünyəvi mahiyyət kəsb edən elmi, ictimai fəaliyyəti bu suala dürrüst cavab verir...

Elçin İsgəndərzadə dağ olmağı bacardı. Ədəbiyyatımızın tarixində turançılıq ideologiyasının ən hünərver daşıyıcısı Əlibəy Hüseynzadənin türkcülük-turançılıq amalinin dağ qüdrətinə davamçısı oldu. Bu, məfkürəvi ucalığın zirvəsidir. Texnika və filologiya elmləri doktoru, professor, ədəbiyyatşünas, şair, publisist, tərcüməçi və nəhayət, türk dünyasının Ədəbiyyat adamı Elçin İsgəndərzadə bu zirvəni fəth edə bildi...

Səfəq NASIR, "Respublika".